

ζήλον καὶ τὴν μεγαλοπραγμοσύνην τῶν κυβερνήσεων μόνον, ἀλλ' οὐδαμοῦ ἐν αὐταῖς καταδείκνυται τὸ ἄτομον, ὡς συμβαίνει κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον. Τὰ ὅρια τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου ἀπώλεσαν νῦν τὴν παλαιὰν αὐτῶν σημασίαν διὰ τῆς χρήσεως τοῦ ἀτμοῦ καὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, συνεπικούρον ἐχόντων τὸν συνεταρισμόν· ἡ κυβέρνησις δὲν εἶνε ὁ πρῶτιστος παράγων πύσεως ἐργασίας, ὑπὸ τὴν αἰγίδα δ' αὐτῆς μόνον ἐκδηλοῦται ἐρρωμένως ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ ἰκανότης τῶν ἀτόμων· ὁ συνεταρισμὸς αὐτῶν πραγματοποιῆται καὶ τελεσφορεῖ καθ' ἀπάσας τὰς κοινωνικὰς σχέσεις. Διὰ τῆς ἀμοιβαίας πίστεως καὶ ἐπικουρίας τὸ χρῆμα, ὃ περ ἄλλοτε ἦτο ὁ κλῆρος εὐαρίθμων, διὰ μυρίων ἐγγυήσεων δανειζόμενον, εὐχερέστερον ἤδη κυκλοφορεῖ, οὐ μικρὸν συμβάλλον εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν ἀναγκῶν τοῦ βίου. Ἐνῶ ἄλλοτε τὸ ἄτομον συνετρίβετο πρὸ τοῦ ἀδυνάτου, ἡ δὲ κυβέρνησις, νωθρὰ συνήθως καὶ ὑποπτος, μόνον εἶχε μέλημα τὴν ἀσφάλειαν ἑαυτῆς καὶ σωτηρίαν ἀπὸ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν πολεμίων, οὕτω δ' οὐδὲν οὐσιωδῶς κοινωφελὲς ἠδύνατο νὰ τελεσθῆ, νῦν διὰ τῆς εταιρείας ἡ μᾶλλον κολοσσαία τῶν ἐπιχειρήσεων καθίσταται ζήτημα χρόνου μόνον. Οὕτως ἡ ἐταιρεία ἐν πάσαις ταῖς ἐκδηλώσεσι τοῦ βίου εἶνε μία τῶν ὑποστάσεων τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνικότητος, θεραπευομένων δι' αὐτῆς ὅσον ἔνεστιν ἐπαρκῶς πασῶν τῶν ἀναγκῶν, δυσχερῶς δυναμένων νὰ θεραπευθῶσι διὰ τῶν μεμονωμένων δυνάμεων τῆς ἀτομικότητος.

§ 124. Εἶδη Ἐταιρειῶν.

Αἱ ἐταιρεῖαι εἶνε τοσαῦται, ὅσοι καὶ οἱ σκοποὶ τοῦ βίου. Ὁ ἄνθρωπος, ὃν κατ' ἐξοχὴν ἠθικόν, περικυκλοῦται ὑπὸ ποικίλων ἠθικῶν τε καὶ ὑλικῶν ἀναγκῶν. Ἡ θρησκεία, ἡ ἐπιστήμη, ἡ τέχνη, ἡ φιλοanthropία, ἡ παιδεία, ἡ γεωργία, ἡ ἐμπορία, ἡ βιομηχανία δὲν δύνανται νὰ τύχωσι θεραπείας καὶ ἀναπτύξεως διὰ τῶν μεμονωμένων δυνάμεων τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ διὰ τῶν πολλῶν, συνηνωμένων. Οὕτως ἐδημιουργήθησαν ἔκπαλαι ἐν τῷ μεγάλῳ συνεταρισμῷ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας πλείσται ἄλλαι, δευτερεύοντα σκοπὸν ἐπιδιώκουσαι, ὠργανωμένοι δὲ καὶ λειτουργοῦσαι κατὰ τοὺς αὐτοὺς ταύτη νόμους καὶ κανόνας. Πρῶτη τοιαύτη ἐταιρεία εἶνε ἡ οἰκογένεια, ἐλευθέρα σύμπραξις

άνδρὸς καὶ γυναικὸς πρὸς ἀμοιβαίαν εὐημερίαν. Σὺν αὐτῇ δὲ αἱ θρησκευτικαὶ κοινότητες ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων, αἱ φιλανθρωπικαὶ εταίρειαι, ἀσφαλιστικαὶ καὶ ἀλληλεπίκουροι· αἱ ἐπιστημονικαὶ, τεχνικαὶ, γεωργικαὶ, ἐμπορικαὶ καὶ βιομηχανικαὶ, αἱ ὑπὲρ τῆς ἐγκρατείας, καὶ ἐπὶ τέλος αἱ μεταρρυθμιστικαὶ ἐκεῖναι κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ εταίρειαι, καθ' ὅσον ἐπιδιώκουσι τὴν ἐπίτευξιν κοινωνικῆς ἢ πολιτικῆς ἀνακαινίσεως εἴτε διὰ τῆς εἰρηνικῆς συζητήσεως, εἴτε ἐνίοτε καὶ διὰ τῆς βίας.

Αἱ Ἐταιρεῖαι δύνανται νὰ διαιρεθῶσι κατ' ἐξοχὴν εἰς δύο ἀρχικὰς κατηγορίας: τὰς ἠθικὰς καὶ τὰς οἰκονομικὰς, τὰς ἐπιδιωκούσας ἠθικὸν τέλος ἢ οἰκονομικὸν συμφέρον. Οὐχ ἦττον ὁ ἠθικὸς σκοπὸς πρέπει νὰ πρωτοστατῇ καὶ ἐν πάσῃ οἰκονομικῇ εταίρειᾳ, ὅπως ἀφ' ἐτέρου πλεῖσται, ἠθικὸν σκοπὸν ἐπιδιώκουσαι συνενώσεις, δύνανται νὰ ἐπιδιώκωσι καὶ οἰκονομικὰ συμφέροντα. Ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ ἡ ἠθικὴ καὶ τὸ συμφέρον πρέπει νὰ συμβαδίζωσι· καθ' ὅσον ἡ ἠθικὴ ἐξευγενίζει τὸ συμφέρον, καθ' ὅσον τοῦτο συντελεῖ εἰς τὴν πραγμάτωσιν αὐτῆς, κατὰ τοσοῦτον ὁ ἀνθρώπινος σκοπὸς ἐπιτυγχάνεται τελεσφορότερον.

§ 125. Ἡ ἐλευθερία ἐν τῷ Συνεταιρισμῷ.

Τὸ δίκαιον τοῦ συνεταιρίζεσθαι πρὸς ἐπίτευξιν ἠθικῶν καὶ οἰκονομικῶν σκοπῶν ἀνεγνωρίσθη ἀπὸ τινος χρόνου ποῦ μὲν μᾶλλον, ποῦ δ' ἦττον ὑπὸ πάντων τῶν νεωτέρων πολιτικῶν συστημάτων ὡς ἐν τῶν ἀπαραιτήτων θεμελίων τῆς ἐλευθερίας· οὐχ ἦττον ὀρίζονται τύποι τινὲς καὶ ὑποχρεώσεις, ὧν ἡ τήρησις περὶ τε τὴν σύστασιν καὶ τὴν λειτουργίαν τῆς εταίρειας παρίστησιν ἐγγύησιν. Ἀλλ' ἐν ταῖς ἠθικαῖς σκοποῦς ἐπιδιωκούσαις εταίρειαις κοινωνικαῖς, πολιτικαῖς, ἐπιστημονικαῖς, ἐν τε τῇ συστάσει αὐτῶν καὶ τῇ λειτουργίᾳ δὲν ἀπαιτοῦνται αἱ αὐταὶ ἐγγυήσεις. Ἀληθῶς οἱ ἠθικοὶ σκοποὶ τοῦ βίου ἐν τῇ θρησκείᾳ, τῇ ἐπιστήμῃ, τῇ τέχνῃ, τῇ φιλανθρωπίᾳ πρόκεινται ἀείποτε προφανεῖς τῇ τε κοινωνίᾳ καὶ τῇ κυβερνήσει, ὥστε λίαν δυσχερῶς δυναται νὰ ἐπέλθῃ κατὰχρησίς τις ἐκ τούτων· ἡ δημοσιότης ἀπλῶς τοῦ καταστατικοῦ εἶνε ἐπαρκὲς ὅπως δῆποτε μαρτύριον τῆς νομιμότητος τῶν σκοπῶν, οὓς ἐπιδιώκουσιν. Ἐν ἧ δὲ περιπτώσει εἶνε θε-

μιτὰ καὶ ἔννομα τὰ τε μέσα αὐτῶν καὶ οἱ σκοποὶ, οὐδαμῶς δικαιου-
ται νὰ δυσπιστήσωσι πρὸς αὐτὰς ἢ τε κυβέρνησις καὶ ἡ κοινωνία.

Ἐν παλαιτέροις καιροῖς αἱ ἑταιρεῖαι, πολιτικά, θρησκευτικά, ἐπιστημονικά, συναλαμβάνοντο ἐν παραβύστῳ, ἐτήρουν δ' ἀπόκρυφον τὸ καταστατικὸν αὐτῶν ἐν τοῖς οὐσιωδέστατοις ὄροις ἀπὸ τῶν πλεί-
στων μελῶν αὐτῶν. Ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως ἦτο
ἀύστηρῶς ἀπηγορευμένη, παρίστατο ἄρα ἐπιβαλλομένη ἢ ἀνάγκη μυ-
στικῆς ἐνεργείας καὶ ἐργασίας πρὸς ἐλευθέραν καὶ μᾶλλον ἀνεξέλεγκτον
διάδοσιν τῶν διὰ τῶν τοιούτων ἑταιρειῶν σκοπουμένων. Οὕτως ἐλει-
τούργουν αἱ πολυθρύλητοι μυστικά πολιτικά καὶ κοινωνικά ἑται-
ρεῖαι, τῶν *Francs-maçons*, τῶν *Carbonari*, τῶν ἡμετέρων *Φι-
λικῶν*. Ὁ τοιοῦτος τρόπος τῆς ἐνεργείας ἦτο ἀναμφιβόλως διὰ τοὺς
χρόνους ἐκείνους ὁ ἀσφαλέστερος, μὴ ἐπιτρεπομένης, μηδὲ δυνατῆς οὐ-
σης ἐκ τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ τῆς ἐλευθέρας συζητήσεως καὶ ἐργα-
σίας. Ἀναμφιβόλως κατ' ἀρχὴν ὅ τι εἶνε ἀληθές, θεμιτόν, δὲν χρήζει
μυστικῆς ἐργασίας πρὸς κατίσχυσιν. Ἡ ἀλήθεια κατανοεῖται καὶ ἐπι-
κρατεῖ ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας, τῆς δημοσίας συζητήσεως, ἐκ τῆς ἀντι-
παραστάσεως τῶν ἀντιμάχων γνώμων, οὐχὶ δὲ διὰ τῆς ἐν ἀποκρύφῳ
συνωμοσίᾳ ἐπιβολῆς αὐτῶν. Ἄλλ' ὑπάρχουσι κοινωνίαι, ἐν αἷς ὁ ἐλεύ-
θερος λόγος ἀπηνῶς καταδιώκεται· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὑπὲρ τὴν
σιγὴν τοῦ θανάτου κρεῖττον τὸ μυστήριον τῆς συνωμοσίας. Εὐτυχῶς
σήμερον ὑπὸ τὴν κρατοῦσαν ἀρχὴν τῆς ἐλευθέρας συζητήσεως αἱ μυ-
στικά ἑταιρεῖαι δὲν ἔχουσι λόγον ὑπάρξεως. Οὐδεὶς κωλύεται νὰ ἐξε-
νέγκῃ ἐλευθέρως τὰς δοξασίας αὐτοῦ. Ὑπὸ τὸ καθεστῶς ἐλευθέρας
κοινωνίας, ἐκάστου πολίτου δυναμένου νὰ συμμετάσχῃ τῆς συζητή-
σεως παντὸς κοινωνικοῦ ζητήματος, τίς ἢ χρεῖα μυστικῆς ἑταιρείας,
κρύφα συνεργομένης καὶ συνωμοτούσης; Μόνος ὁ σκοτίους ἐπιδιώκων
σκοποὺς δειλιᾷ πρὸ τοῦ φωτός τῆς συζητήσεως· ἀλλ' ἡ ἀλήθεια δὲν
φοβεῖται τὸ φῶς, ἐξ οὗ ὄφελος μᾶλλον ἢ βλάβην πορίζεται.

Αἱ οἰκονομικοὺς σκοποὺς καὶ συμφέροντα ἐπιδιώκουσαι ἑταιρεῖαι
δέον νὰ ἐποπτεύωνται καὶ ἐν τῇ συστάσει αὐτῶν καὶ ἐν τῇ λειτουρ-
γίᾳ. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ οἰκονομικοῦ συνεταιρισμοῦ δυνατὸν ἢ
κερδοσκοπία νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὴν ἀγαθότητα τῶν ἀπλουστέρων. Ἐν
τοιαύτῃ περιστάσει ἡ πολιτεία δὲν δικαιουται νὰ διατελῇ ἀδιάφορος,
ἀλλὰ προσηκόντως νὰ ἐπιβλέπῃ ἐπὶ τῆς λειτουργίας καὶ τῶν πράξεων

τῆς ἐταιρείας, τῶν μετόχων αὐτῆς μὴ δυναμένων, εἴτε ἐξ ἀγνοίας, εἴτε ἐξ ἀπουσίας ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς ἐπιχειρήσεως, εἴτε ἕνεκα ἄλλων λόγων, νὰ παρακολουθῶσι τὰς ἐργασίας καὶ τὴν χρηστότητα τῶν διευθυντῶν τῆς ἐταιρείας.

§ 126. Ἐξέλιξις τῆς Ἐταιρείας. — Ἀνώνυμος ἐταιρεία.

Ἐν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ ἀναπτύσσονται πολλὰ εἶδη ἐταιριῶν συμφώνως τῇ ὁράσει, ἣν ἐξασκοῦσι τὰ προκαλοῦντα τὴν σύστασιν αὐτῶν πρόσωπα. ὡς ἐρρήθη, πρὸς ἐπίτευξιν οἰκονομικοῦ συμφέροντος ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ βίου κατανοεῖ τὴν μετ' ἄλλων ἀνθρώπων κοινοπραξίαν. Οὕτω τὸ συνάλλαγμα τῆς ἐταιρείας εἶνε παλαιόν, ὅσον καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς οἰκονομικῆς ἐπικοινωνίας. Καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἐκδηλώσει τῆς ἀρχῆς τοῦ συνεταιρισμοῦ, ἐν τῇ ἐμβρυώδει καταστάσει, ἡ συνένωσις δύο ἢ πλειόνων προσώπων πρὸς ἐπιδίωξιν κοινοῦ συμφέροντος παρίσταται διὰ τῆς καλουμένης ὁμορρυθμοῦ ἐταιρείας. Ἐν τε τῇ συστάσει καὶ τῇ λειτουργίᾳ αὐτῆς πάντα τὰ μέλη εὐθύνονται προσωπικῶς καὶ ἀλληλεγγύως. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐταιρείας εἶνε τὸ ἀπλούστατον, ἀλλὰ καὶ τὸ συνηθέστατον, ἀπὸ τῆς στοιχειωδεστάτης τῶν κοινωνιῶν μέχρι τῆς συνθετωτάτης.

Ἀπὸ τῆς ὁμορρυθμοῦ ταύτης ἐταιρείας ἀναπτύσσεται σὺν τῷ χρόνῳ ἡ Ἐτερόρρυθμος. Αὕτη εἶνε ἰδίᾳ δημιούργημα τῶν νεωτέρων αἰώνων. Εὐγενῆς κεφαλαιοῦχος, μὴ ἐπιθυμῶν ἢ μὴ δυνάμενος νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐμπορικῆς ἐργασίας, παρέχει τὰ κεφάλαια αὐτοῦ εἰς τρίτους, μηδένα διατρέχων κίνδυνον, ἢ τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν. Ἐντεῦθεν ἡ ἀρχὴ τῆς ἐταιρείας ταύτης, δι' ἧς καθίστανται παραγωγικὰ τὰ κεφάλαια ἐκεῖνα, ἅτινα ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει θὰ ἔμενον κατὰ πάσαν πιθανότητα ἀνεκμετάλλευτα. Οὕτως ἐν τῇ ἐτερορρυθμῷ ἐταιρείᾳ τινῶν μὲν ἐταίρων ἡ εὐθύνη περιορίζεται εἰς τὸ καταβληθὲν χρηματικὸν ποσόν, τῶν δ' ἑτέρων εἶνε πλήρης. Σήμερον ἰδίᾳ ἡ ἐτερόρρυθμος ἐταιρεία εἶνε συνηθεστάτη. Ἐφευρέτης δύναται νὰ καταστῇ ὠφελιμώτατος τῇ τε κοινωνίᾳ καὶ ἑαυτῷ διὰ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἐφευρέσεως, ἀλλ' ἐλλείπουσι τὰ πρὸς τοῦτο κεφάλαια. Συνεταιριζόμενος δὲ μετὰ κεφαλαιούχου, χρησιμοποιοεῖ ταύτην, αὐτὸς μηδὲν ἔχων ν' ἀπο-

λέση ἢ νὰ ἴδῃ μόνον τὴν ἐφεύρεσιν, μὴ προσηκόντως ἐπιτυγχάνουσαν ἐπὶ τοῦ οἰκονομικοῦ σταδίου.

Ἡ πληρεστέρα ἐξέλιξις ἀπὸ τῆς ὁμορρύθμου καὶ ἑτερορρύθμου ἐταιρείας εἶνε ἡ ἀνώνυμος, καθ' ἣν οὐδὲν μέλος τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν εὐθύνεται μετὰ τῆς ὅλης περιουσίας, ἀλλὰ μόνον ἡ καταβαλλομένη μετοχή. Ἡ ἀνώνυμος ἐταιρεία εἶνε ἡ τελειοτάτη ἐκδήλωσις τῆς ἀρχῆς τοῦ συνεταρισμοῦ, ὡς τοιαύτη δὲ ἡ κλεῖς τῆς λύσεως πολλῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος. Ἐὰν αἱ δύο πρῶται ἀναπτύσσονται κατ' ἐξοχὴν ἐν τῇ στενῇ σφαίρᾳ τοῦ ἐμπορικοῦ καὶ βιομηχανικοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως εὐαρίθμων ἀτόμων, ἡ ἀνώνυμος ἐταιρεία, ὡς ἐκ τοῦ ἐλευθέρου αὐτῆς σχηματισμοῦ, ἐκπροσωπεῖ εὐρυτέρους σκοπούς, εἴτε πρὸς ἐθνικά, εἴτε πρὸς οἰκονομικά συμφέροντα ἀφορῶσιν. Ἡ ἐταιρεία αὕτη ἐπεβλήθη σήμερον κατ' ἀνάγκην. Διὰ τῆς καταβολῆς ἐλαχίστων κεφαλαίων τοῦ τε πλουσίου καὶ τοῦ πένητος συναθορίζεται κολοσσαῖον ποσόν, δι' οὗ δύνανται νὰ ἐπιτευχθῶσι μεγάλα ἔργα. Ἡ ἀνάπτυξις τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀλληλεγγύης, ἡ πρόοδος τῆς βιομηχανίας κατέστησαν ἀναπόδραστον τὴν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνένωσιν μεγάλων κεφαλαίων, ἅτινα δι' οὐδενὸς ἄλλου τρόπου δύνανται νὰ προσελκυσθῶσι καὶ χρησιμοποιηθῶσιν, ἢ διὰ τῆς ἀνώνυμου ἐταιρείας. Δι' αὐτῆς ἐτελέσθησαν κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους σπουδαιόταται οἰκονομικαὶ ἐπιχειρήσεις. Ὁ σημεῖραι δ' αὕτη ἀναπτύσσεται καὶ χρησιμοποιεῖται ἐν τῇ διὰ τοῦ συνεταρισμοῦ ἐπιδιώξει ποικίλων ἐτι ἄλλων ἠθικῶν καὶ ὕλικῶν σκοπῶν τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

Ἡ ἀνώνυμος ἐταιρεία θεμελιούται κατὰ τι καθεστώς, ὑπὸ τῆς νομοθεσίας ὠρισμένον καὶ οὗ ἡ τήρησις φέρει τὴν ἐγγύησιν τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, ἐν δὲ ταῖς ἐξωτερικαῖς αὐτῆς σχέσεσι παρίσταται ὡς ἐνιαῖόν τι πρόσωπον, σκοπὸν ἔχον τὴν πραγμάτωσιν τοῦ σκοποῦ τῶν ἐταίρων. Ἡ ἐταιρεία αὕτη, ἅτε ἀπορρέουσα ἀπὸ τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν μελῶν, ἰδρύεται ἐλευθέρως τηρουμένων τῶν ὑπὸ τῆς νομοθεσίας τεταγμένων κανόνων. Ἐν αὐταῖς συναντᾶται ἡ βούλησις ἀορίστου, ἀξομειουμένου ἀριθμοῦ ἐταίρων, διάφορον ἐχόντων ἀξίαν καὶ ἰκανότητα, ἀδυνατούντων ἄρα ἀμέσως νὰ ἐποπτεύωσιν ἐπὶ τῆς διαχειρίσεως τῶν ὑποθέσεων τῆς ἐταιρείας. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ ἀνάγκη τοῦ ἐκ τῶν προτέρων ὀρισμοῦ γενικῶν ἀρχῶν,

καθ' ἃς δέον νὰ λειτουργῇ ἡ ἐταιρεία καὶ εἰς ἃς ὑποχρεοῦνται οἱ διευθύνοντες αὐτήν. Ἡ νεωτέρα νομοθεσία ὥρισε γενικούς τινὰς κανόνας, ὧν μὴ τηρουμένων ἢ οἰκονομικὰ συμφέροντα ἐπιδιώκουσα ἐταιρεία ἀπόλλυσι τὸ νόμιμον κῦρος, οἱ δὲ τὰ κατ' αὐτήν διευθύνοντες ὑπέχουσι ποινικὰς τε καὶ πολιτικὰς εὐθύνας. Ἐνῶ δὲ ἐν τῷ δημοσίῳ δικαίῳ πάντων τῶν ἐλευθέρων λαῶν φέρεται ἀναγεγραμμένον σήμερον τὸ δίκαιον τοῦ συνέρχεσθαι καὶ συνεταιρίζεσθαι ὡς ἐγγύον τῆς δημοσίας τάξεως, τὸ δίκαιον τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας ἐν τοῖς οἰκονομικοῖς συνεταιρισμοῖς διατελεῖ εὐλόγως περιορισμένον.

Ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς τῆς ἀνωνύμου ἐταιρείας παρίσταται ἀνάγκη πρὸς ἐπιτυχεστέραν διαχείρισιν ν' ἀνατεθῇ ἡ διοίκησις τῶν κατ' αὐτήν τοῖς μᾶλλον προσήκουσιν ἐκ τῶν μετόχων, ἐχόντων ἄμεσον καὶ ἔμμεσον πρὸς εὐδοκίμησιν συμφέρον. Ἀλλ' ἐνδεχόμενον νὰ ἐπέλθῃ ἐνίοτε κατάχρησις τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν ἐταίρων, τῶν διευθυντῶν, τῶν ἀναλαβόντων τὴν διαχείρισιν τῶν γενικῶν συμφερόντων, δυναμένων νὰ προτιμήσωσι τὰ οἰκονομικὰ ἑαυτῶν συμφέροντα μᾶλλον τῶν τῆς ἐταιρείας. Οὕτω κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς προεκλήθη ἡ σύστασις ἀνωνύμων ἐταιρειῶν πρὸς τὸν σκοπὸν ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἀπλουστέρων ὑπὸ τῶν πονηροτέρων. Ἐντεῦθεν ἡ ἀνάγκη τῆς ἐποπτείας τῶν ἐργασιῶν, καὶ δὴ τῆς προηγουμένης ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἐγκρίσεως τοῦ καταστατικοῦ αὐτῆς. Τὸ καταστατικὸν τῆς ἀνωνύμου ἐταιρείας εἶνε ὁ θεμελιώδης τῆς λειτουργίας αὐτῆς Χάρτης, οὗ τὰς διατάξεις δὲν δικαιοῦνται νὰ ὑπερβῶσιν οἱ τεταγμένοι τὴν διαχείρισιν τῶν ὑποθέσεων. Ἐν τούτῳ ὀρίζονται τὰ κυριώτατα στοιχεῖα τῆς ἐταιρείας, ἡ ἔδρα τῆς διευθύνσεως, τὸ εἶδος τῆς σκοπούμενης ἐργασίας, τὸ συμβούλιον καὶ ὁ διευθυντής, ἡ δίκρεια καὶ ἡ διανομὴ τῶν κερδῶν, τὰ κατὰ τὴν διάλυσιν καὶ ὅ τι σχετικὸν πρὸς τὴν κοινωνικὴν αὐτῆς λειτουργίαν ἢ τήρησις τούτων ὀρίζεται ἀυστηρῶς ὑπὸ τῆς νομοθεσίας, ἡ ἐλαχίστη δὲ παράλειψις ἐπιφέρει ἀκυρότητα. Ἐν ταῖς μεγάλαις ἐταιρείαις, ταῖς ἐπιδιωκούσαις εὐρυτάτους κοινωνικοὺς ἢ οἰκονομικοὺς σκοπούς, ἡ κυβέρνησις πρὸς τὸ συμφέρον τῶν μετόχων δικαιοῦται ν' ἀντιπροσωπεύηται παρὰ τῇ διευθύνσει δι' εἰδικοῦ ἐπιτρόπου, διατελοῦσης οὕτω τῆς ἐταιρείας ὑπὸ τὸν διηνεκῆ ἔλεγχον τῆς πολιτείας. Ἡ ἀνώνυμος ἐταιρεία, ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῶν εὐρυτάτων αὐτῆς σκοπῶν, δύ-

ναται νὰ ἐκπροσωπήσῃ ἰσχυροτάτην κοινωνικὴν δύναμιν, ἐπικίνδυνον πολλάκις ὡς ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τῶν διατιθεμένων χρηματικῶν μέσων εἰς τε τὴν πολιτείαν καὶ τὴν κοινωνίαν, νὰ ἐκμεταλλευθῇ τοὺς ἀπλουστέρους, πρὸς τὸ συμφέρον δ' ὠρισμένων ἀτόμων νὰ ταράξῃ τὴν ἁρμονίαν τῆς δημοσίας τάξεως, προκαλοῦσα δι' ἐγκληματικῆς κερδοσκοπίας κατὰστασιν πραγμάτων, ἐξ ἧς δύναται νὰ ἐπέλθῃ ἀντὶ τῆς ὁμοιοῦσας ἢ διαίρεσις καὶ τὸ μῆκος τῶν κοινωνικῶν ὁμάδων· τούτου δ' ἔνεκα ἐπιτάσσεται ὑπὸ τοῦ δημοσίου συμφέροντος ἢ διηνεκῆς αὐτῆς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἐποπτεία. Πρὸς τὸ συμφέρον δ' ἐπίσης τῶν τε μετόχων καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου δὲν πρέπει νὰ ᾔνε ἐπιτετραμμένον εἰς καὶ ὁ αὐτὸς σύμβουλος νὰ ᾔνε τοιοῦτος πολλῶν ἐταιρειῶν, πιθανοῦ ὄντος νὰ θυσιάσῃ τὰ συμφέροντα ταύτης τῆς ἐταιρείας εἰς τὰ ἐκείνης· ἐπίσης δὲ πρέπει ν' ἀπαγορευθῇ ὑπὸ τῆς νομοθεσίας ἢ ἐκλογῆ ὡς συμβούλων ἐταιρειῶν τῶν βουλευτῶν ἢ τῶν δικαστικῶν λειτουργῶν, ἔνεκα τῶν δυναμένων νὰ ἐπέλθωσιν ἐκ τῆς τοιαύτης ἐκλογῆς ἀτόπων, ὧν βρῖθῃ ὁ σύγχρονος οἰκονομικὸς βίος.

Ἐὰν τὸ πρόβλημα τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῶν κοινωνιῶν δύναται νὰ λυθῇ ἐπιτυχῶς διὰ τῆς ἀνωνύμου ἐταιρείας, τὸ πρόβλημα ἐπίσης τῆς κοινωνικῆς πενίας καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς δεινῶν δύναται νὰ λυθῇ οὐ σμικρὸν διὰ τῆς αὐτῆς ἐταιρείας. Ὅπως αἱ μεμερισμέναι οἰκονομικαὶ δυνάμεις τῶν ἀτόμων, συνερχόμεναι ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ ἀποτελοῦσαι ἐνιαίαν ἰσχυρὰν δύναμιν, κατορθοῦσι τὴν ἐκτέλεσιν μεγάλου ἔργου, οὕτω διὰ τῆς ἐνώσεως τῶν μεμερισμένων οἰκονομικῶν πόρων πλειόνων ἀτόμων δύναται νὰ δημιουργηθῇ ἀξία λόγου οἰκονομικῆς δύναμεις, συντρέχουσα εἰς τὴν ἀμοιβαίαν περίθαλψιν ἐκάστης τῶν ἀποτελουσῶν αὐτὴν δυνάμεων. Ἡ πενία ὑπῆρξεν ἔκπαλαι ὁ δεινότατος τῶν ἐχθρῶν παντὸς πολιτικοῦ καθεστῶτος, ἢ κινδυνωδεστάτη τῶν δυνάμεων, τῶν πολεμίως διατεθειμένων πρὸς τὴν δημοσίαν τάξιν. Ἐν τούτοις διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ τῆς προσηκούσης χρήσεως μικρῶν ἀποταμιευμάτων, δυναμένων νὰ προορισθῶσιν ὑπὲρ τινος σκοποῦ καὶ ὑπὸ τοῦ πενεστάτου τῶν ἀνθρώπων, ἀποτελεῖται σὺν τῷ χρόνῳ λόγου ἀξίον χρηματικὸν ποσόν, σκοπίμως δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς θεραπεία τῶν ἀναγκῶν τῶν ἐταίρων. Ἀφετηρία τοῦ κεφαλαίου εἶνε ἰδίᾳ τὸ οἰκονομικὸν ἀποταμίευμα· τοῦτο, ἀποτελοῦν τὴν περιουσίαν τῶν πλουσίων, δύναται ἐπίσης νὰ σχηματίσῃ καὶ τὴν πε-

ριουσίαν τῶν πνευστέρων τάξεων, εἰσφερουσῶν ἀπὸ τοῦ ὑστερήματος αὐτῶν ἐλάχιστον ποσὸν πρὸς δημιουργίαν μεγάλου κεφαλαίου, δυναμένου νὰ χρησιμοποιηθῇ ἐπαρκῶς πρὸς ἀλληλοβοήθειαν.

Ἡ μεταξὺ πλουσίων καὶ πενήτων διάστασις κρατεῖ μέχρι τῆς σήμερον ὑπὸ τὰς ἀπαισιωτάτας συνθήκας παρὰ πᾶσαν τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς εὐνομίας. Αἱ ἀποροῦσαι τάξεις δικαίως ἢ ἀδίκως μετὰ φθόνου προσβλέπουσι τὴν εὐμάρειαν καὶ τὴν ὑπεροχὴν τῶν εὐπορουσῶν, παρίστανται διηνεκῶς ἀπειλητικαί πρὸς αὐτάς καὶ τὴν ὑπ' αὐτῶν ἐκπροσωπούμενην τάξιν, πρόθυμοι αἰείποτε νὰ θυσιάσωσι τὰ πάντα εἰς τὸν δαίμονα τῆς κοινωνικῆς καταστροφῆς. Ὁ τοιοῦτος κίνδυνος δύναται ἐπιτυχῶς ν' ἀποσοβηθῇ μόνον διὰ τοῦ συνεταρισμοῦ.

Αἱ μεμονωμένα οἰκονομικαὶ δυνάμεις τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν ἀπόρων, αἱ καθ' ἑαυτάς μηδὲν γενναῖον δυνάμεναι νὰ τελεσιουργήσωσι, διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως τοῦ ὑστερήματος δύνανται νὰ δημιουργήσωσιν ἄξια λόγου κεφάλαια. Οὕτως ἐδημιουργήθησαν κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον αἱ λεγόμεναι ἐταιρεῖαι τῆς Ἀλληλοβοηθείας ὑπὸ ποικίλας μορφᾶς καὶ συνδυασμοὺς πανταχοῦ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Μετὰ τὴν περιφανῆ ἐπιτυχίαν τῶν ἐταιρειῶν τούτων ἀδύνατον νὰ εὑρεθῇ λυσιτερέστερος τρόπος ἀποσοβῆσεως τῶν κατατρυχόντων πάντα λαὸν οἰκονομικῶν δεινῶν, ἢ ἢ διὰ τοῦ συνεταρισμοῦ συνένωσις τῶν ἠθικῶν δυνάμεων καὶ τῶν ὕλικῶν κεφαλαίων, μικρῶν ἢ μεγάλων, δυναμένων νὰ χρησιμοποιηθῶσι πρὸς τὴν πρόοδον τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Διὰ τοιούτων τρόπων λυθήσεται τὸ πρόβλημα τῆς οἰκονομικῆς βελτιώσεως τῶν κοινωνιῶν, πάντων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εὐτυχούντων, τῶν τε εὐπόρων καὶ τῶν ἀπόρων. Ἡ νεωτέρα νομοθεσία δὲν δύναται νὰ ἐπιτελέσῃ ἀποστολήν, ἀνυσιμωτέραν ταύτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Ἔννοια καὶ σημασία τοῦ Ἰδιωτικοῦ Δικαίου

§ 127 Τὸ Δίκαιον τῶν ἰδιωτικῶν σχέσεων.

Ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ βίου αὐτοῦ ἐπιζητεῖ παντὶ τρόπῳ νὰ καταστήσῃ πρωτίστως ἐγκύρους τοὺς κανόνας ἐκείνους, δι' ὧν ἐξασφαλισθῶσονται ὅσον ἔνεστιν ἐπαρκῶς αἱ προσωπικαὶ αὐτοῦ σχέσεις, αἵτινες ἰδίᾳ πρωιμώτερον ἐκδηλοῦνται καὶ αἵτινες διέπουν τὰς προσηχεστέρας ἀνάγκας τοῦ βίου. Αἱ σχέσεις τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς ἰδιοκτησίας, αἱ ἐνοχικαὶ σχέσεις, καθίστανται καταληπταὶ καὶ ἐπείγουσαι παρὰ τῇ ἀνθρώπῳ πασῶν τῶν ἄλλων πρωιμώτερον, πρὶν ἢ καταστῶσι τοιαῦται ἄλλαι σχέσεις, ἀνήκουσαι εἰς διαφόρους σφαιρας τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας. Βεβαίως καὶ αἱ λοιπαὶ αὗται σχέσεις συλλειτουργοῦσι μᾶλλον ἢ ἥττον, οὐδὲ δύνανται νὰ ἐκλίπωσιν ἀπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἀλλ' ἡ διακανόνισις αὐτῶν ὑπὸ τῆς καθολικῆς βουλήσεως δὲν παρίσταται τοσοῦτον ἐπείγουσα καὶ ἀναγκαία, ὅσον ἡ διαρρύθμισις τούτων, τῶν καλουμένων ἰδιωτικῶν σχέσεων. Τὰ ἀτομικὰ δίκαια κατανοοῦνται βεβαίως καὶ ἀναγνωρίζονται ὅπως δήποτε λειτουργοῦντα ἐν πάσῃ κοινωνίᾳ· τὸ δημόσιον δίκαιον ὑφίσταται, ἔστω καὶ ἐν ἐμβρυώδει ἐννοίᾳ καὶ καταστάσει. Ἀλλ' ἡ ὑπὸ τῆς καθολικῆς βουλήσεως ἐπίσημος αὐτῶν διακανόνισις βραδύνει ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Τούναντίον αἱ ἰδιωτικαὶ σχέσεις ρυθμίζονται ὑπὸ τῶν νόμων ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἱστορίας. Εἴτε ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τῆς θρησκείας καὶ πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῆς, εἴτε πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον εἶνε τὸ κατὰ πρῶτον κανονιζόμενον καὶ κυρούμενον ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἐνῶ τὰ λεγόμενα πρωτόγονα δίκαια, τὸ δίκαιον τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος, τῆς προσωπικῆς τιμῆς κ. τ. λ. φυτοβιοῦσιν ὑπὸ τὴν σκιάν μὴ ἐλευθέρου κοινωνικοῦ βίου, τὸ δίκαιον τῶν οἰκογενειακῶν σχέσεων, τὸ τῆς ἰδιοκτησίας, τῆς κληρονομίας, τῶν ἐνοχῶν, ὑλικῶν μᾶλλον ἢ

ἠθικῶν σχέσεων, καθορίζονται πρωιμώτατα. Οὕτως ἄρχεται ἡ ἱστορικὴ ἐκδήλωσις τοῦ δικαίου διὰ τοῦ ἰδιωτικοῦ.

Τοῦτο εἶνε φυσικόν. Πρωτίστως ὁ ἄνθρωπος μεριμνᾷ περὶ τῆς συντηρήσεως ἑαυτοῦ, φυσικῆς τε καὶ ὑλικῆς, εἶτα δὲ ἀποσκοπεῖ καὶ εἰς τὴν διακανόνισιν τῶν λοιπῶν ἠθικῶν καὶ προσωπικῶν σχέσεων. Οἱ κανόνες οὗτοι εἶνε οἱ πρῶτοι ἐμφανιζόμενοι ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ βίου, καθιστάμενοι ἔθιμα καὶ κωδικοποιούμενοι ἐπὶ τέλους. Τῶν λοιπῶν ὁ κανονισμὸς ἢ περεμπιπτόντως γίνεται, ἢ ἔρχεται βραδύτερον.

Ἐν ταῖς αἰτίαις τούτοις κεῖται ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ ἄκρα σπουδαιότης τοῦ Ἰδιωτικοῦ δικαίου, πρώτιστα πάντων κωδικοποιηθέντος καὶ ἀναλυθέντος ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης.

§ 128. Τὸ Ρωμαϊκὸν Δίκαιον ὡς πραγματώσις τοῦ δικαίου.

Ὁ Ἑγελος κατὰ πρῶτον καὶ μετ' αὐτὸν πλείστοι, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἱστορικῶν περὶ δικαίου, καὶ ἰδίᾳ τοῦ ρωμαϊκοῦ, ἐρευνῶν, ἐξέφρασαν ἀπροκάλυπτον θαυμασμὸν ὑπὲρ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, ὡς πραγματώσατος τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου. Ὁ δὲ Puchta ἀπεκάλεσεν αὐτὸ παγκόσμιον δίκαιον. (Weltrecht). Ὁ Ἑγελος, προβαίνων περαιτέρω, παρὰ πάντα τὸν ἐνθουσιασμὸν αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου, ἀρνεῖται εἰς αὐτὸν τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου, ὅπως κατενοήθη καὶ ἐπραγματώθη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἰδίᾳ κατὰ τὴν μακρὰν τοῦ ἱστορικοῦ αὐτῶν σταδίου περίοδον.

Πᾶς αἰὼν καὶ ἕκαστος λαὸς κέκτηνται ἰδίαν περὶ τοῦ ἠθικοῦ βίου συνείδησιν, προσεγγίζουσαν μὲν πρὸς τινὰς καθολικὰς ιδέας, ἐμφύτους τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει, ἀλλ' ὑφισταμένην ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν ἀνελίξει τὴν ποικίλην ἐπίδρασιν τοῦ περιέχοντος, φυσικοῦ καὶ ἠθικοῦ. Ἐνεκα αἰτίων φυσικῶν, εἰσδυσάντων βαθύτατα σὺν τῷ χρόνῳ ἐν τῇ συνείδησει τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου, ἀνεπτύχθη βεβαίως τὸ ἐρευνητικὸν ἐκεῖνο καὶ τεχνικὸν πνεῦμα, ὅπως ἐξεδηλώθη διὰ τῆς μεγάλης ἐθνικῆς παραγωγῆς ἐν ταῖς τέχναις, ταῖς ἐπιστήμαις, καὶ τοῖς γράμμασιν. Ἄλλ' ἡ περὶ κοινωνίας καὶ πολιτείας θεωρία αὐτοῦ ἦτο ἄγαν στενὴ καὶ περιορισμένη. Ἐξω τοῦ τείχους τοῦ ἄστεως οὐδὲν βλέπει· ἡ πολιτεία αὐτοῦ ἔχει καλλιτεχνικὸν μᾶλλον χαρακτῆρα ἢ πραγματικόν.

ἐπίσης καὶ ἡ οἰκογένεια καὶ ἡ ἰδιοκτησία· πᾶσα κοινωνικὴ σχέσις προσφέρεται θυσία εἰς τὸν θεὸν τῆς πολιτείας· τὸ δὲ ἄτομον ἐκμηδενίζεται τέλεον πρὸ αὐτῆς. Τοῦναντίον συμβαίνει ἐν Ρώμῃ. Ἐνταῦθα τὸ ἄτομον κατανοεῖ πληρέστερον ἑαυτό, διεκδικεῖ αὐτονομίαν καὶ αὐθιπαρξίαν καὶ ἐν ταῖς οἰκογενειακαῖς καὶ ἐν ταῖς ἰδιωτικαῖς σχέσεσιν. Ἡ πολιτεία δὲν εἶνε ὁ παντοδύναμος ἐπίγειος θεός, ἀρχὴ καὶ τέλος πάσης δράσεως καὶ ζωῆς· ὁ νόμος, τὸ δίκαιον σκοποῦσιν ἰδίᾳ τὴν σωτηρίαν καὶ τὸ συμφέρον τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Ἐνεκα τῶν αἰτίων τούτων ἔτυχαν ἐν τῇ ρωμαϊκῇ κοινωνίᾳ πλείονα στοιχεῖα γενέσεως καὶ μορφώσεως τοῦ δικαίου. Ὑπὸ τὰς ὑφισταμένας ἠθικὰς καὶ κοινωνικὰς συνθήκας ἀνεπτύχθη ἄρα τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον. Ἦτο ἀνελεύθερος βεβαίως ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἐκεῖνος ὁ βίος, παραβαλλόμενος πρὸς τὸν ἑλληνικόν, ἀλλ' αἱ ἰδέαι αὐτοῦ περὶ οἰκογενείας, περὶ ἰδιοκτησίας, περὶ ἀτομικῶν ἐν γένει δικαίων, ἦσαν τοιαῦται, ὥστε νὰ καταστήσωσιν ἐπιβεβλημένην τὴν ἀνάγκην τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Τὸ τοιοῦτο πνεῦμα τῆς φυλῆς ἐξεδηλώθη ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς Ρώμης, ὅποτε ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς θρησκευτικῆς τάξεως ἐδημιουργεῖτο τὸ ἀρχαῖον δίκαιον, βραδύτερον δὲ ὑπὸ τὸ κράτος ἐλευθεριωτέρων ἀρχῶν ὁ Δωδεκάδελτος. Τὴν συνείδησιν ταύτην τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ ἐξηκολούθησαν παρακολουθοῦντες καὶ καλλιεργοῦντες οἱ νομοδιδάσκαλοι τῶν διαφόρων περιόδων τοῦ δικαίου ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Πραιτορος. Τὸ πνεῦμα τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Σπάρτης εἶνε τὸ ἄστυ, πλανᾶται περὶ τὸν πολιοῦχον θεόν. Ἀλλὰ τῆς Ρώμης τὸ πνεῦμα συγκεντροῦται ἐπὶ τέλους ἐν τῷ Παρθέῳ, κοινῷ συνεντευκτηρίῳ ποικίλων λαῶν καὶ πολιτισμῶν, ὧν τὰς ἐννόμους μετὰ τῶν Ρωμαίων σχέσεις ἀναλαμβάνει νὰ κανονίσῃ ὁ *praetor Peregrinus*, τοῦ *juris civilis* καθισταμένου σὺν τῷ χρόνῳ *juris gentium*. Οὕτως ὁ *Urbs* καθίσταται *Orbis*. Ἐν τοῖς αἰτίοις τούτοις κεῖται ἡ ὑπεροχὴ τῆς Ρώμης ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἐνῶ αὕτη ἐπεβλήθη διὰ τοῦ πνεύματος αὐτῆς τοῦ καλλιτεχνικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ ἐπὶ τῶν μετὰ ταῦτα λαῶν, ἡ Ρώμη κατέκτησεν ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς τὸν κόσμον διὰ τῶν νόμων αὐτῆς(1). Πολλάκις

(1) *Ego semper admiratus sum scripta veterum jurisconsultorum romanorum... Romani in omni genere doctrinae Graecis cedunt... In una jurisprudentia regnant, ea que in re una omnes populos, quod constat, vicebant.* (*Leibniz, Opera, ed. Dutens*).

ὅ τι δὲν κατώρθωσε διὰ τῶν λεγεώνων, κατώρθωσε διὰ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς γνώμης τοῦ νομοδιδασκάλου, ἢ διὰ τοῦ διατάγματος τοῦ Πραίτορος.

Παρὰ πᾶσαν τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐμβρίθειαν, μεθ' ἧς ἀνεπτύχθη καὶ ἐκαλλιεργήθη τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐν Εὐρώπῃ, παρὰ τὰς ὑπηρεσίας, ἃς προσήνεγκε καὶ τῇ ἀρχαιοτέρᾳ καὶ τῇ νεωτέρᾳ κοινωνίᾳ, τὸ πάλαι διὰ τῶν νομοδιδασκάλων, ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου δὲ αἰῶνος διὰ τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, ὁποῖα ἐνεκαινίζετο ἐν Βονωνίᾳ διὰ τῶν περὶ τὸν Ἰρνέριον, διδασκόντων τοῖς μόλις ἐξελθοῦσιν ἀπὸ τοῦ σκότους τῆς βαρβαρότητος εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς τὴν ἐννοίαν τοῦ δικαίου, ἀπορρήτου τέως διατελοῦντος ἐν τῇ μυστηριώδει ἐκείνῳ τεύχει τῶν Πανδεκτῶν τῆς Ἀμάλφης καὶ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον διὰ τῶν περὶ τὸν Σαβινύ, ὁ πρὸς αὐτὸ μέχρι τοῦ νῦν ἀπόλυτος θαυμασμός οὐχὶ ἀπὸ ιστορικῆς ἀπόψεως, ἀλλ' ἀπὸ διηνεκοῦς ἐκτιμήσεως ἔχει τι τὸ ὑπερβάλλον. Βεβαίως ἔνεκα πολλῶν αἰτίων τὸ ἀστικὸν ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς μορφώσεως τοῦ ιδιωτικοῦ δικαίου τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν· ἀλλ' ἐπίσης ἐπέδρασε καὶ ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν καὶ ἐπὶ τῶν δημοσίων αὐτῶν σχέσεων, οὐχὶ πάντοτε ἄνευ βλάβης. Αἱ ἀρχαί, ἀφ' ὧν ἀπέρρεεν ἡ ρωμαϊκὴ νομοθεσία, ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δεσποτικὰ δόγματα καὶ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ὁ οἰκογενειάρχης ἐξασκεῖ ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ αὐτοῦ, αὐθαιρέτως κανονίζων τὰς περιουσιακὰς σχέσεις, κέκτηται *jus ei majestas viri*. Ὁ δὲ ἡγεμὼν περιβάλλεται δι' εὐρυτέρας ἰσχύος. «*Quod principi placuit, legis habet vigorem*». Ἐπὶ τοιούτων δογμάτων ρυθμίζεται τὸ ἀστικὸν δίκαιον τῶν Ρωμαίων, καθιστάμενον πού μὲν μᾶλλον, πού δ' ἥττον τὸ ιδιωτικὸν ἰθαγενὲς δίκαιον. Ὁφέλησε μεγάλως εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ λογικὴν ἀνάπτυξον τοῦ δικαίου· ἀλλὰ καὶ ἔβλαψεν ἐπίσης, ὅτε ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ἐγένετο ἀπόλυτος, οὐδὲ περιορίσθη ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ιστορικῆς λογικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης.

Ἐπὶ τοιαύτας ἀρχὰς πρέπει νὰ κριθῇ καὶ ἐκτιμηθῇ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ὡς ιδιωτικόν. Ἔσται αἰείποτε πολύτιμος καὶ ἀπαράμιλλος συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τοῦ δικαίου, καὶ ἰδίᾳ τοῦ ιδιωτικοῦ· ἀλλ' ὡς Κῶδιξ, ἔχων κῦρος ἀλαθῆτου, ἀπάδει τέλεον πρὸς τοὺς οὐσιωδὲς στάτους τῶν νόμων τῆς ἀνθρώπινης προόδου. Τὸ δίκαιον ὑπὸ πᾶσαν

αὐτοῦ μορφήν ἀπέρρευσεν ἀπὸ τῆς καθολικῆς τῶν ἀνθρώπων συνειδήσεως, ἀλλὰ πραγματοποιῆται ἰδιορρυθμῶς κατὰ χρόνον καὶ τόπον διὰ τῆς ἰδιοφυίας τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ λαοῦ.

§ 129. Ἡ Κωδικοποίησις τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου.

Ἐκ τῶν εἰρημένων συμπεραίνεται, ὅτι ὁ διὰ τῆς νομοθεσίας κανονισμὸς τῶν ἰδιωτικῶν τοῦ ἀνθρώπου σχέσεων εἶνε ἐκ τῶν πρωτίστων μελημάτων πάσης συναισθανομένης τὴν ἑαυτῆς ἀποστολὴν κοινωνίας. Ἐκεῖνο τὸ ἀντικείμενον, πρὸς ὃ ἔστρεψε κατὰ πρῶτον τὴν προσοχὴν ὁ κοινωνικὸς ἄνθρωπος, ἦτο ἡ ἐξασφάλισις καὶ ἐμπέδωσις τῶν σχέσεων, αἵτινες ἀπορρέουσι καὶ λειτουργοῦσι διὰ τῆς οἰκογενείας, σκοποῦσαι πρωτίστως τὴν συντήρησιν αὐτῆς καὶ βελτίωσιν. Ἡ τῶν λοιπῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν σχέσεων διακανόνισις δὲν νοεῖται, οὐδ' ἐπιβάλλεται πρωιμώτατα ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν. Αἱ λεγόμεναι ἰδιωτικαὶ σχέσεις τοῦ δικαίου εἶνε ὁ ἐπιούσιος ἄρτος παντὸς ἀνθρώπου, εἰς οἵανδῆποτε ἀνήκοντος κοινωνικὴν κατάστασιν. Πρὸς τὴν διακανόνισιν ἄρα αὐτῶν ἀλληλεγγύως ὑποχρεοῦνται ἢ τε πολιτεία καὶ ἢ ἐπιστήμη. Βεβαίως ὁ τοιοῦτος κώδιξ δὲν δύναται νὰ ᾔνε τέλειος, παρακολουθῶν ἐκάστοτε τὴν σύγχρονον τοῦ λαοῦ κατάστασιν. Ἀλλ' ἡ γνώμη, ἡ ὑπὸ τῆς ἱστορικῆς Σχολῆς ἐξενεχθεῖσα, ὅτι διὰ τῆς κωδικοποιήσεως ἐπέρχεται ποιά τις ἀποκρυστάλλωσις τοῦ δικαίου, ἐκμηδένησις τῆς κοινωνικῆς αὐτοῦ δράσεως, στερεῖται φιλοσοφικῆς βάσεως καὶ ἱστορικῆς ἀληθείας. Ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου, ἔμφυτος τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει, δρᾷ λανθανόντως ἐς αἰεὶ ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ, καθ' ὅσον οὗτος ἢ ἐκεῖνος ὁ πραγματῶν λαὸς ἐξελίσσεται ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς. Ὡς δὲ πρὸ τῆς κωδικοποιήσεως ἐξεδηλοῦτο, ἀλλ' ἐν ἀκατασχέτῳ πολλακίς καὶ ἀκανονίστῳ ὀρμῇ, οὕτω καὶ μετ' αὐτήν· ἀλλ' ἤδη ἡ ὀρμὴ αὕτη ἐκδηλοῦται μᾶλλον λογικῆ καὶ μᾶλλον κεκανονισμένη, ἀκολουθοῦσα τοὺς καθολικοὺς κανόνας, οἵτινες ἀνεγράφησαν καὶ ἐμονιμοποιήθησαν ὑπὸ τοῦ κώδικος, προσεκτήσαντο δὲ καθολικὸν κῦρος καὶ ἀναγνώρισιν ἐν τῇ πρότερον συγκεχυμένην ἔχουσιν τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου κοινωνικῆ συνειδήσει.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προλεγόμενα τοῦ δευτέρου τόμου . . . . . σελ. 5

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Γενικαὶ ἀρχαί

Κεφ. Α' Ἡ Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου καὶ τῆς Πολιτείας ἐν τῷ συστήματι τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν	»	45
Κεφ. Β' Ὁ Ἄνθρωπος	»	28
Κεφ. Γ' Ὁ Ἄνθρωπος ἐν τῇ Ἱστορίᾳ	»	41
Κεφ. Δ' Ὁ Ἄνθρωπος ἐν τῇ Κοινωνίᾳ	»	46
Κεφ. Ε' Γένεσις τοῦ Δικαίου	»	54
Κεφ. Ϛ' Φάσεις τοῦ Δικαίου ἐν τῇ Ἱστορίᾳ	»	66
Κεφ. Ζ' Οἱ Θεσμοὶ τοῦ Δικαίου καὶ τὸ περιέχον	»	78
Κεφ. Η' Ὁ περὶ τοῦ Δικαίου ἀγὼν ἐν τῷ βίῳ	»	85
Κεφ. Θ' Τὸ Δίκαιον ἐν σχέσει πρὸς τὴν Θρησκείαν, τὴν Ἱθικήν καὶ τὴν Ἐπιστήμην	»	92
Κεφ. Ι' Σχέσεις τῶν Ἠθῶν πρὸς τοὺς Νόμους	»	104
Κεφ. ΙΑ' Τὸ Δίκαιον ἐν ταῖς πρωτίταις αὐτοῦ ἐμφανείαις	»	111
Κεφ. ΙΒ' Διαίρεσις τῆς φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου καὶ τῆς Πολιτείας	»	126

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Τὰ πρῶτα Δίκαια

Κεφ. Α' Τὸ Δίκαιον τῆς Ἀὐτοσυντηρήσεως	»	132
Κεφ. Β' Τὸ Δίκαιον τῆς Προσωπικῆς Τιμῆς	»	137
Κεφ. Γ' Τὸ Δίκαιον τῆς Ἐλευθερίας	»	145
Κεφ. Δ' Τὸ Δίκαιον τῆς Ἰσότητος	»	164
Κεφ. Ε' Τὸ Δίκαιον τῆς Ἰδιοκτησίας	»	181
Κεφ. Ϛ' Τὸ Δίκαιον τῆς Συνθήκης	»	239
Κεφ. Ζ' Τὸ Δίκαιον τῆς Προόδου. — Ἐπανάστασις καὶ Μεταρρυθμίσεις	»	249

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Ἰδιωτικὸν Δίκαιον

Κεφ. Α' Ἡ Οἰκογένεια	»	258
Κεφ. Β' Κληρονομία	»	292
Κεφ. Γ' Τὸ Δίκαιον τῶν Ἐνοχῶν καὶ τῶν Συναλλαγμάτων	»	307
Κεφ. Δ' Τὸ Δίκαιον τῆς Ἐταιρείας	»	321
Κεφ. Ε' Ἐννοια καὶ σημασία τοῦ Ἰδιωτικοῦ Δικαίου	»	331

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΤΟΜΟΥ